

УДК 8.372.18.41

ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З ОНОМАСТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ**Лисенко Г. Л., Чепурна З. В.**

У статті розглядаються німецькі фразеологічні одиниці (ФО) з ономастичним компонентом та більш детально аналізуються ФО з антропонімічним та топонімічним компонентом в перекладацькому аспекті.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, антропоніми, топоніми, компонент.

В статье рассматриваются немецкие фразеологические единицы (ФЕ) с ономастическим компонентом, а также более детально анализируются ФЕ с антропонимическим и топонимическим компонентом в переводческом аспекте.

Ключевые слова: фразеологические единицы, антропонимы, топонимы, компонент.

The article deals with the German phraseological units with onomastic component. Phraseological units with anthroponomical and toponymical component in the translational aspect are analysed more carefully.

Key words: phraseological units, anthroponyms, toponyms, component.

До аналізу та досліджень тематики даної статті долучалися багато зарубіжних та вітчизняних вчених таких як А. А. Уфімцева, Р. І. Охштат, Н. П. Щербань, В. М. Кам'янець, О. Ф. Кудіна, W. Fleischer, Cs. Földes та багато інших. Та, незважаючи на значну кількість досліджень, ці проблеми остаточно ще не розв'язані.

Тематика даної статті досить **актуальна**. Це зумовлено насамперед загальною спрямованістю сучасної лінгвістики на виявлення та аналіз мовних явищ, пов'язаних з культурою, етносом, народною ментальністю в тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, мисленням, духовно-моральною діяльністю, а також помітним поживленням інтересу вчених до закономірностей функціонування мовної системи, дослідження функцій мови та мовних одиниць.

Основним завданням даної статті є комплексний аналіз німецьких фразеологічних одиниць з ономастичним компонентом як однієї з підсистем фразеологічної системи німецької мови та специфіка відтворення значення українською мовою.

На думку А. А. Уфімцевої, лексико-семантична система є синтез, результат складної взаємодії слів в їхніх окремих значеннях з двох сфер мови: з номінативно-класифікаційної (парадигматика) та з лексичної сполучуваності (синтагматика) [6, с. 251]. Питання класифікацій лексичного складу мови, які базуються на різноманітних принципах, здавна привертало увагу лексикологів, лексикографів логіків та філософів. Так А. А. Уфімцева та Б. О. Серебренніков виділяють чотири розряди лексичних одиниць вокабуляра:

- 1) лексично повнозначні слова, яким властива повна семантична структура,
- 2) лексично неповноцінні слова, які не мають ніякої смислової структури,
- 3) словесні знаки, які не мають свого власного предметно-логічного змісту,
- 4) словесні знаки, які набувають свого змісту виключно при функціонуванні в лінійному ряді, в залежності від одиниць, які з ними сполучуються [6, с. 72-73; 4, с. 50].

Перші два класи є лексично значущими. Два інші класи слів лише виражають граматичне значення і є неповнозначними: дейктичні слова беруть участь у номінативній та синтагматичній діяльності, а слова-зв'язки представлені лише в синтагматичній діяльності [6, с.73].

Основна кількість власних назв відноситься до спеціальної лексики, яка утворює великий лексичний масив, що містить окрім власних назв термінологію та номенклатуру різних галузей знань, виробництва, торгівлі тощо [5, с. 6].

Однією з актуальних проблем сучасної фразеологічної науки є питання семантичної значущості фразеологічного компонента, тобто ролі компонента у формуванні фразеологічного значення, його питомої ваги у загальній семантиці фразеологізму [3, с. 130]. Питання фразеологічної активності ономастичного компонента пов'язане із специфікою онімів як мовних та культурних знаків. У складі фразеологічних одиниць оніми можуть зберігати свій онімічний характер, вказуючи на конкретну особу або об'єкт. При цьому вживання оніма викликає у адресата мовлення згадку про певні події, властивості, ознаки, пов'язані з денотативно-реальними носіями імені (за умови, якщо денотат імені не є забутим), і вже на її основі будуються відповідні аналоги. Такі випадки мають місце там, де ступінь вживаності фразеологізму ще мінімальний. Здебільшого оніми у складі фразеологічної одиниці деонімізуються і лише генетично зберігають ознаки власної назви. У першому випадку ономастичний компонент є носієм екстралінгвістичної інформації про денотат імені, утворює семантичне ядро фразеологізму. У другому випадку по мірі зростання абстрактності семантика власної назви послаблюється та набуває узагальнено-вказівного значення. У процесі функціонування власні назви розвивають цілу низку емоційних, експресивних та оцінних спів значень або конотацій, що виникають з численних асоціативних зв'язків, які властиві оніму, як і кожній лексемі, наділеній країнознавчим семантичним фоном [1, с. 61]. В межах даної статті за частотою вживання виділяємо чотири основні групи: фразеологічні одиниці з антропонічним, топонімічним, агіонімічним та хрононімічним компонентами та більш детально розглянемо фразеологічні одиниці з **антропонімічним** та **топонімічним** компонентом.

У німецькій антропонімічній фразеології найбільш повно представлені імена (*Rufname*), значно рідше прізвища (*Familienname*) і лише епізодично прізвиська (*Kosename*).

Аналіз фразеологічних одиниць з антропонімічним компонентом засвідчив, що до їх складу входять імена двох типів: перший тип – це денотативно співвіднесені антропоніми або ж імена-факти, які пов'язані з конкретною історичною особою. Вони здатні проінформувати адресата мовлення глибше та повніше, ніж сама розповідь про відомі денотати. Пор. *dicke Berta* – гармата часів першої світової війни, названа на честь власниці заводу Берти Крупп; *einen Kolschizki, bitte* – одного Кульчицького, будь ласка, тобто чашечку кави; *faule Greta* – гармата.

Другий тип – це денотативно індетерміновані антропоніми або ж імена-характеристики, які не пов'язані з реальними денотатами і потенційно можуть бути співвіднесені з багатьма особами. В міру зростання абстрактності відбувається ослаблення та поступова втрата загально категоріального значення оніма. Найчисельнішу групу утворюють фразеологічні одиниці, компонентами яких є відомі чоловічі імена: *Hans, Kunz, Peter, Matz, Michel, Heinrich, Otto, August*. Ці імена можуть набувати найрізноманітніших семантичних відтінків або конотацій. Лише невелика кількість імен функціонує у ролі десемантизованих компонентів. За частотністю вжитку на першому місці стоїть особове чоловіче ім'я *Hans*.

За попередніми підрахунками антропонім *Hans* входить до складу близько 100-120 фразеологізмів [7, с. 9]. Частотність імені сприяла його апелювативізації. Гансом називали особу, ім'я якої не знали. Поступово цей антропонім набув узагальнено-абстрактного значення "людина", "чоловік" і його вживали для характеристики людини за її національністю або віковими особливостями: *Hänschen tanzt, wie Hans bläst; was Hänschen nicht lernt, lernt Hans nimmer mehr* – Чого не вивчив Ванюша, того не буде знати Іван.

Завдяки використанню означень та предикативних слів ім'я Ганс набуло у складі ФО різноманітних, як правило, негативних конотацій, що на думку А. М. Найди можна пояснити тенденцією до використання готових мовних формул як у конфліктних, різко негативних ситуаціях, так і комічних – у вигляді жарту. Пор.: *Hansohnesorge* – безтурботна людина, *Hans Unbedacht* – легковажна людина, *Hans hinter der Mauer* – бідняк, *Hans Dummt* – дурень, *Hans*

Guckindieluft – ротовіў, *Hans Feigling* – боягуз, *Hans Hucke* – невдаха, *Hans Urian* – чорт, дідько, *Hans Taps* – тухтіў, вайло, незграба, *Hans Hasefuß* – боягуз, *Hans Wurs* – балагур і т. д. Не менш частотним є в німецькій мові і ім'я *Heinrich*. Воно стало популярним, мабуть з двох причин: по-перше, саме це ім'я носили німецькі канцлери, а, по-друге, це ім'я давалось новонародженому на честь святого Генріха II. Як і ім'я *Hans*, ім'я *Heinrich* набуває у складі ФО нейтральних займенникових конотацій. Пор.: *ein sanfter Heinrich* – розм. скромна людина, *blöder Heini* – розм. дурень, *lahmer Heini* – маруда, легкодуха людина, *grüner Heini* – розм. молокосос і т. д. Ім'я *Heinrich* часто виступає компонентом фразеологізмів на позначення різних рослин, продуктів харчування, предметів, тощо. Пор.: *stolzer Heinrich* – солд. рисова каша; *roter Heinrich* – дикий щавель; *langer Heinrich* – відмичка; *großer Heinrich* – Північне море і т. д.

Досить поширеним є в німецькій фразеології і особове ім'я *Otto*. Його популярність пов'язують насамперед з відомою історичною особою Отто фон Бісмарком. Наповнюючись апелятивним змістом, ім'я входить до складу цілої низки фразеологічних одиниць: *doller Otto* – смілива людина; *Gruß an Onkel Otto* – нікому не адресоване вітання; *von wegen Otto* – ні в якому випадку; *der schräge Otto* – розладнаний рояль.

У порівнянні з чоловічими, жіночі особові імена входять до складу фразеологічних одиниць значно рідше. Насамперед це такі імена як *Minna* (*Wilhelmine*), *Trine* (*Katharine*), *Liese*, *Lotte*, *Frieda*. Ці імена є просторічними, ними часто називали хатніх служниць. Народний характер таких імен підкреслює “селянська” форма зменшувальних *Minna*, *Trina*, *Suse*. У складі фразеологічних одиниць жіночі імена набули здебільшого негативного забарвлення конотативних значень: *ein vergessliches Lieschen* – забудькувата жінка; *eine liederliche Liese* – неохайна жінка; *Klatschlotte* – наклепниця; *eine dumme Suse* – дурна; *Heulfrieda* – плаксіў.

Винятково жіночі імена розвивають і позитивно-оцінні конотації: *fleißiges Lieschen* – розм. бегонія. Пор.: *Das fleißige Lieschen hat den richtigen Namen. Keine andere Blume blüht so fleißig.*

Лінгвісти відзначають, що група топонімічних конструкцій у складі сучасної німецької мови не є багато чисельною. Традиційно німецьку топонімічну фразеологію репрезентують **ойконіми** – назви адміністративних одиниць: *Ländernamen*, *Ortsnamen*, *Dorfnamen*; рідше зустрічаються **гідроніми** – назви водних об'єктів (*Hüdnamen*) та **астроніми** – назви небесних тіл (*Astronamen*) і лише в поодиноких випадках – **ороніми** – назви гірських об'єктів (*Gebirgsnamen*). У складі німецьких фразеологізмів можна зафіксувати три розряди географічних назв: назви реально існуючих об'єктів, назви ірреальних (міфологічних) об'єктів та назви вигаданих об'єктів (квазітопоніми). В основному фразеологічні одиниці включають назви вітчизняних (німецьких) (*Leipzig*, *Kassel*, *Potsdam*, *Meißen*, *Schilda*), а також зарубіжних міст (*Rom*, *Venedig*, *Madrid*, *Athen*, *Warschau*). Напр.: *Jemand ist nach Rom gereist* – народити дитину; *aus Schilda stammen* – бути просто філею; *Ab nach Kassel!* – Геть звідси! Скатертю дорога!

Коли топонімічний компонент не характеризує денотат, а лише ідентифікує, він виконує дейктичну функцію. Пор.: *Es so machen wie die Frau aus Neuwied* – чинити на власний розсуд.

Набуваючи максимуму десемантизації, топонімічний компонент у складі фразеологізму може бути замінений іншим, або навіть апелятивом. Пор.: *das Wasser in die Limmat / Elbe / Reuss / den Rhein / ins Meer / in den Brunnen tragen* – прик. У море воду лити.

Характер та способи використання фразеологічних відповідників певною мірою визначаються особливостями семантики фразеологізмів. Їх семантика є складним інформативним комплексом, який має як предметно-логічний, так і конотативний компоненти. Переносне значення фразеологізму – основне і його обов'язково необхідно відтворювати при перекладі. Фразеологічна одиниця може належати до різних стилів мовлення. Існують фразеологізми поетичні, літературно-книжні, а є також розмовні. Напр.: *in Morpheus Armen ruhen / liegen* – поет. Бути в обіймах Морфея, спати. Більшість фразеологізмів – це ідіоматичні вирази, характерні для певної мови. Але серед них є одиниці, в яких особливо

чітко підкреслюється національна приналежність завдяки словам, що входять до їх складу та означають предмети та явища національної культури. Напр.: *Was Hänschen versäumt, holt Hans nicht mehr ein* – чого не вивчив Ванюша, того не буде знати Іван.

Казакова Т. А. сформулювала основні правила перекладу ФО: 1. Оптимальне рішення при перекладі фразеологізмів – це пошук ідентичної ФО у мові перекладу. Напр.: *ein salomonisches Urteil* – Соломонове рішення. 2. За відсутності безпосередніх відповідників фразеологізм можна перекласти шляхом пошуку аналогічної ФО. Напр.: *jemanden auf den Bockberg wünschen* – послати когось до дідька. 3. Менш ефективним, але іноді допустимим прийомом при перекладі фразеологізмів є калькування, послівний переклад. Напр.: *das Ei des Kolumbus finden* – знайти Колумбове яйце. 4. В окремих випадках застосовують подвійний, паралельний переклад фразеологізму: *grüne Weinachten* – зелене різдво, снігу зовсім не випало; *Nürnberger Gesetze* – нюрнберзькі закони, расистські закони фашистської Німеччини. 5. У випадку, коли відсутня ідентична або аналогічна ФО в мові перекладу, а також за неможливості послівного перекладу, застосовується переклад-пояснення переносного значення фразеологізму. Напр.: *Über Weihnacht kein Fest, über des Adlers kein Nest* – немає свята більшого, ніж різдво, як немає гнізда вищого, ніж у орла. 6. В будь-якому випадку при роботі з фразеологізмом перекладач може покладатися на цілу низку тлумачних фразеологічних словників [2, с. 140].

В подальших дослідженнях передбачається вивчення функціонування ФО з агонімами та хрононімами.

Література

1. Ажнюк Б. М. Англійські фразеологізми з власне іменним компонентом [Текст] / Б. М. Ажнюк // Мовознавство. – 1984. – № 6. – С.61-65.
2. Казакова Т. А. Практические основы перевода [Текст] / Т. А. Казакова – Санкт-Петербург, 2002. – 320 с.
3. Митина Т. В. Фразеологический компонент и его семантическая значимость [Текст] / Т. В. Митина // Вопросы лексикологии германских языков: Сб. науч. тр. МГПИИЯ им.М.Тореза. – Вып.139. – М.: МГПИИЯ, 1979. – С. 130-149.
4. Серебренников Б. А. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. [Текст] / Б. А. Серебренников. – М.: Наука, 1988. – 215 с.
5. Суперанская А. В. Ономастические универсалии [Текст] / А. В. Суперанская // Восточнославянская ономастика. – М.: Наука, 1972. – С. 346-356.
6. Уфимцева А. А. Слово в лексико-семантической системе языка. [Текст] / А. А. Уфимцева. – М.: Наука, 1968. – 272 с.
7. Földes Cs Anthroponyme als Strukturkomponenten deutscher Phraseologismen // Zeitschrift für germanistische Linguistik / Hrsg. Von H. Henne. – Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1987 – S. 1-19.